

НАСЛІДКИ ПРИХОВАНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ЇХ РОЗПІЗНАВАННЯ CONSEQUENCES OF HIDDEN ENTREPRENEURSHIP AND THEIR RECOGNITION

У статті досліджено приховане підприємництво та його місце у тіньовій економіці. Зазначено, що приховане підприємництво тісно пов'язане з тіннізацією економічної діяльності суб'єктів господарювання. Виявлено відсутність єдиного підходу до трактування поняття «приховане підприємництво». Відзначено, що така ситуація породжує розбіжності в показниках рівня тіньової економіки у ВВП України, спотворює відображення реального стану загрози ефективному розвитку економіки. Виділено основні типи тіннізації підприємництва. Досліджено можливі причини та наслідки прихованого підприємництва. На основі теоретичного узагальнення висвітлені основні причини появи прихованого підприємництва в Україні. Розглянуто основні негативні та позитивні наслідки впливу тіньової економіки на розвиток суспільства. Акцентовано увагу на високому рівні тіньової економіки в Україні. Визначено, що цей рівень стримує позитивні перетворення в економіці. Запропоновано виділити основні групи наслідків прихованого підприємництва: економічні, політичні, соціальні, адміністративні.

Ключові слова: тіньова економіка, рівень тіннізації, тіньовий сектор, неформальна економіка, приховане підприємництво, підприємництво, тіннізація підприємництва, детнізація.

В статье исследованы скрытое предпринимательство и его место в теневой эконо-

мике. Отмечено, что скрыто предпринимательство тесно связано с тенезацией экономической деятельности субъектов хозяйствования. Выявлено отсутствие единого подхода к трактовке понятия «скрытое предпринимательство». Отмечено, что такая ситуация порождает расхождения в показателях уровня теневой экономики в ВВП Украины, искажает отражение реального состояния угрозы эффективному развитию экономики. Выделены основные типы тенезации предпринимательства. Исследованы возможные причины и последствия скрытого предпринимательства. На основе теоретического обобщения освещены основные причины появления скрытого предпринимательства в Украине. Рассмотрены основные негативные и позитивные последствия влияния теневой экономики на развитие общества. Акцентировано внимание на высоком уровне теневой экономики в Украине. Определено, что этот уровень сдерживает позитивные преобразования в экономике. Предложено выделить основные группы последствий скрытого предпринимательства: экономические, политические, социальные, административные.

Ключевые слова: теневая экономика, уровень тенезации, теневой сектор, неформальная экономика, скрытое предпринимательство, предпринимательство, тенезация предпринимательства, детенизация.

УДК 330.34: 338.054.23 (477)

<https://doi.org/10.32843/bses.50-64>

Бірюков І.В.

здобувач

Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій

Biriukov Ihor

Black Sea Research Institute of Economics and Innovation

The article examines hidden entrepreneurship and its place in the shadow economy. It is noted that hidden entrepreneurship is closely related to the shadowing of economic activity of economic entities. Among the main consequences of the shadowing of economic activity are obstacles to ensuring the country's competitiveness, integration into the European community, the growth of social living standards. It was found that in Ukraine there is no single approach to the interpretation of the concept of "hidden entrepreneurship". In most studies, covert entrepreneurship is associated with the shadow economy. It is emphasized that this phenomenon is often associated with illegal business. It is noted that this situation creates differences in the indicators of the level of the shadow economy in the GDP of Ukraine, distorts the reflection of the real state of threat to the effective development of the economy. The methodological basis of this work is the synthesis of general scientific methods of theoretical and empirical research (method of cognition, analysis and synthesis, generalization and systematization of information). The main results. The main types of shadowing of entrepreneurship are highlighted. The possible causes and consequences of hidden entrepreneurship are investigated. Based on the theoretical generalization, the main reasons for the emergence of hidden entrepreneurship in Ukraine are highlighted. The main negative and positive effects of the shadow economy on the development of society are considered. Emphasis is placed on the high level of the shadow economy in Ukraine. It is determined that this level restrains positive transformations in the economy. It is proposed to identify the main groups of consequences of covert entrepreneurship: economic, political, social, administrative. The main positive effects of covert entrepreneurship are ensuring the employment of the part of the population that has no other sources of income, reducing social tensions in society. It is noted that today it is necessary to improve the system of economic regulation to improve the institutional environment of doing business. Emphasis is placed on the importance of preventing the development of hidden entrepreneurship through the threat to socio-economic and spiritual development, socio-political stability of Ukraine. The importance of conducting research on the regulation of hidden entrepreneurship and analysis of the consequences for society was emphasized. Understanding these implications in the future will outline the most promising ways to overcome shadow entrepreneurship.

Key words: shadow economy, level of shadowing, shadow sector, informal economy, hidden entrepreneurship, entrepreneurship, shadowing of entrepreneurship, de-shadowing

Постановка проблеми. Приховане підприємництво в національній економіці тісно пов'язане з тіннізацією економічної діяльності суб'єктів господарювання. Своєю чергою тіннізація економічної діяльності перешкоджає розвитку конкурентоспроможності країни, ускладнює інтеграцію до європейського співтовариства, негативно позначається на зростанні соціальних стандартів життя населення країни. В Україні не існує єдиного підходу до трактування поняття «приховане підприємництво». У більшості підходів це явище пов'язують

з нелегальним бізнесом. В окремих дослідженнях приховане підприємництво асоціюється з тіньовою економікою. Це породжує розбіжності в показниках рівня тіньової економіки у ВВП України, що спотворює відображення реального стану загрози ефективному розвитку економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми тіннізації економічної діяльності досліджують давно. Базові засади появи тіньової економічної діяльності розглядаються в наукових працях П. Гутмана, В. Танзі, У. Тіссена, Е. Фейге та інших вчених.

Окремі аспекти функціонування тіньового сектору в національній економіці досліджують З. Варналій, С. Мочерний, І. Мазур, А. Скорук та ін. Зокрема у роботах цих науковців досить глибоко проаналізовані сутність тіньової економіки, визначені її типи, узагальнені основні наслідки для економіки, соціальної сфери та в цілому національної безпеки. Завдяки дослідженням зазначених авторів розкриті більшість основних питань прихованого підприємництва, розкриті причини та закономірності розвитку тіньової економіки, характеристики основних типів та механізмів здійснення прихованої економічної діяльності, методів оцінки масштабів тіньової економіки та способи детінізації економіки. Разом з тим, поглиблення розуміння причинно-наслідкових зв'язків між прихованим підприємництвом та перспективами економічного розвитку потребують у сучасних умовах України більшої деталізації.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сутності, причин та наслідків прихованого підприємництва в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У наукових дослідженнях приховане підприємство зазвичай розглядається у контексті функціонування тіньової економіки. Розуміння тіньової економіки дає змогу виокремити базові характеристики прихованого підприємництва щодо здійснення будь-якої економічної діяльності. Зокрема, до таких характерних рис відноситься спроможність обліку, виявлення та контролю за результатами здійснення економічних операцій (табл. 1).

Одним з головних параметрів прихованого підприємництва є орієнтація на свідоме відображення результатів діяльності. Так, неформальна економічна діяльність, яка переважно пов'язана з веденням домашнього господарства, дрібними послугами, нерегулярною роботою тощо, набуває

ознак свідомого приховування внаслідок легального виробництва та продажу незареєстрованих товарів та послуг. Проведення економічних операцій, заборонених законодавством перетворює економічну діяльність на нелегальну чи кримінальну. Таким чином, узагальнюючи погляди на тіньову економіку, доцільно розрізнити три типи прихованого підприємництва (рис. 1). При цьому кожен наступний тип прихованого підприємництва отримує додаткові характеристики щодо легальності економічних операцій.

Варто акцентувати, що неформальні та приховані типи економічної діяльності пов'язані з мотивами забезпечення базових умов життєдіяльності в умовах економічної кризи. Тому боротися з ними неможливо, їх обсяги та масштаби слід зменшувати, створюючи сприятливі умови для життя, ведення бізнесу, зменшення податкового тиску. Корупцію як частину тіньової економіки слід подолати шляхом створення несприятливих умов для її існування. Навпаки, види економічної діяльності, які заборонені (продаж зброї, наркотиків, фінансування тероризму тощо) як складові кримінальної частини економіки слід долати шляхом постійного моніторингу та контролю за ними.

Проблема тінізації економіки набула великого значення наприкінці ХХ століття, коли тіньовий сектор почав проникати у всі сфери економічних та соціальних відносин майже у всіх країнах світу, незалежно від рівня розвитку національної економіки. Однак в одних країнах тіньова економіка знаходиться на рівні, який не робить істотного впливу на економіку (5–12% ВВП), а в інших вона негативно впливає на всі соціально-економічні процеси (понад 30% ВВП) [7].

В цілому, рівень економічної тінізації вважається нормальним за 10–12% ВВП, критичним

Таблиця 1

Базові характеристики прихованого підприємництва

Спільна характеристика прихованого підприємництва	Сутність поняття «тіньова економіка»
Невраховані офіційною статистикою економічні операції	«частина валового національного продукту, яка через відсутність звітності та (або) заниження її вартості не відображається в офіційній статистиці» [1]
	«вся економічна діяльність, яка чомусь не враховується офіційною статистикою» [2, с. 23]
	«будь-яка економічна діяльність, не врахована офіційною статистикою» [3, с. 33]
	«економічна діяльність, яка не обліковується, не контролюється і не оподатковується державою і (або) спрямована на отримання доходу шляхом порушення чинного законодавства» [4, с. 32]
Орієнтовані на отримання заборонених доходів неформальні та / або незаконні економічні операції	«вид економічної діяльності, спрямованої на отримання заборонених доходів, ухилення від державного, наднаціонального та громадського контролю та сплати податків при здійсненні легальних видів економічної діяльності» [5, с. 447]
	«складне соціально-економічне явище, яке являє собою поєднання неконтрольованих і нерегульованих як незаконних, так і законних, але аморальних економічних відносин між суб'єктами господарювання щодо прибутків шляхом приховування доходів та ухилення від сплати податків» [6, с. 430]
	«прихована та / або не прихована економічна діяльність, метою якої є навмисне або змушені отримувати надприбутки в результаті неконтрольованих соціально-економічних відносин» [7, с. 129]

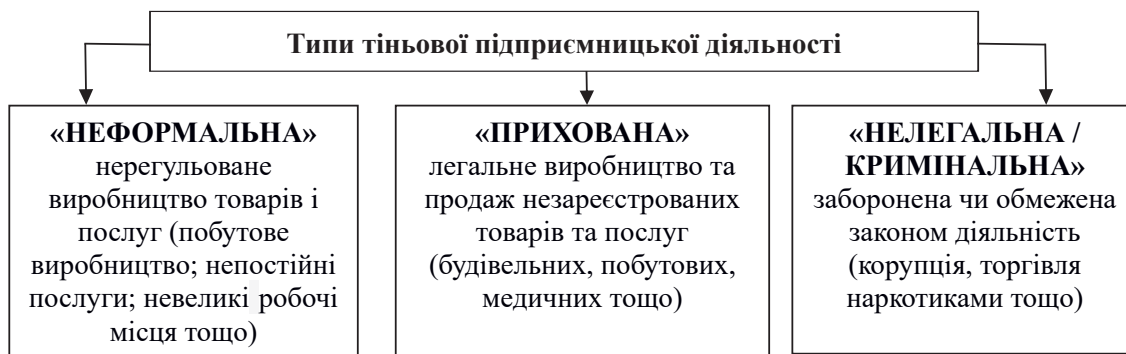

Рис. 1. Типи тіньової підприємницької діяльності

для легальної економіки – 20 %, катастрофічним – 40 % [8].

За попередніми даними Міністерства економіки в Україні в січні-березні 2020 року спостерігалось зменшення рівня тіньової економіки до 31 % від

обсягу офіційного ВВП, що на 1% менше за аналогічний період 2019 року. Таким чином, приховані економічні операції в національній економіці залишаються на досить значному рівні, хоча й не досягають критичної межі [9].

Група причин	Конкретизація прояву
Економічні	<ul style="list-style-type: none"> – високі податки; – високі ставки, велика кількість та складні податкові розрахунки; – криза фінансової системи; – деформація структури зайнятості; – прагнення підприємців мінімізувати витрати та отримати прибуток; – встановлення пільгових умов для функціонування певних суб'єктів господарювання
Соціально-політичні	<ul style="list-style-type: none"> – невизначеність підприємців щодо стабільності економічного та політичного курсів; – низька інституційна підтримка економічної політики; – Корупція; – недоліки податкової системи; – дисбаланс державної регуляторної політики; – недосконалість бюджетної політики; – низький рівень соціальних виплат, які отримують зайняті працівники в легальній господарській діяльності; – політична нестабільність
Юридичні	<ul style="list-style-type: none"> – значна кількість механізмів тіньових операцій; – невелика відповідальність за неправомірні дії та ухилення від сплати податків; – неефективне управління державним майном та захист прав власників; – недоліки в діяльності судової влади; – погана підготовка працівників правоохоронних органів у нових економічних умовах
Морально-етичні та психологічні	<ul style="list-style-type: none"> – засудження протиправної діяльності; – низький рівень свідомості через соціально-політичну нестабільність; – високий рівень невизначеності в майбутньому; – взаємозв'язок бізнесу з кримінальними структурами

Рис. 2. Причини появи прихованого підприємництва в національній економіці

Джерело: складено за [8–11]

В окремих країнах Європи (Чехія, Польща, Словенія, Словаччина, Хорватія, Болгарія, Україна та ін.) рівень тінзації економічної діяльності коливається від 10,1% до 26,9% ВВП [9].

Враховуючи специфіку появи та розвитку прихованого підприємництва, серед основних причин варто відзначити заборони та обмеження, а також неефективність функціонування системи регулювання бізнесу (бюрократія, податковий тягар, недовіра до державних інститутів тощо [10, с. 15].

Узагальнюючи наукові погляди на причини розвитку тіншового сектору в економіці [8–11], можна виділити чотири основні групи причин появи прихованого підприємництва (Рис. 2).

Суперечливим поглядом на проблеми прихованого підприємництва в наукових дослідженнях є оцінка наслідків даного явища для розвитку економіки [11–13].

Серед основних наслідків тінзації підприємства розрізняють негативні та позитивні (рис. 3).

Варто відмітити, що позитивні наслідки властиві лише «неформальним» та «прихованим» видам економічної діяльності та певною мірою є конструктивними. Так, приховане підприємство забезпечує зайнятість тієї частини насе-

лення країни, яка не має джерел доходу (пенсіонери, вагітні жінки, люди, які не мають досвіду роботи, молодь, неповнолітні тощо). Крім того, товари та послуги прихованого підприємництва є доступними за ціною для соціально вразливих груп, частково зменшуючи соціальна напруга, що існує в суспільстві.

Фактично приховане підприємництво в Україні існує паралельно з легальною економікою [12]. Проте приховане підприємництво не вдосконалює систему економічного регулювання, а лише призводить до загострення боротьби за розподіл існуючих ринків, є загрозою соціально-політичній стабільності суспільства.

Стимування розвитку прихованого підприємства вбачається у «деталізації» та боротьбі з тіншовою економікою. Однак, для ефективної протидії поширення тіншового підприємництва до критичних масштабів потрібне удосконалення інституційного середовища для ведення бізнесу. Особливо важко національним підприємцям витримувати податковий тягар незалежно від результатів роботи. В умовах нестабільності підприємцям важко працювати легально, оскільки зростання видатків на дотримання законних умов

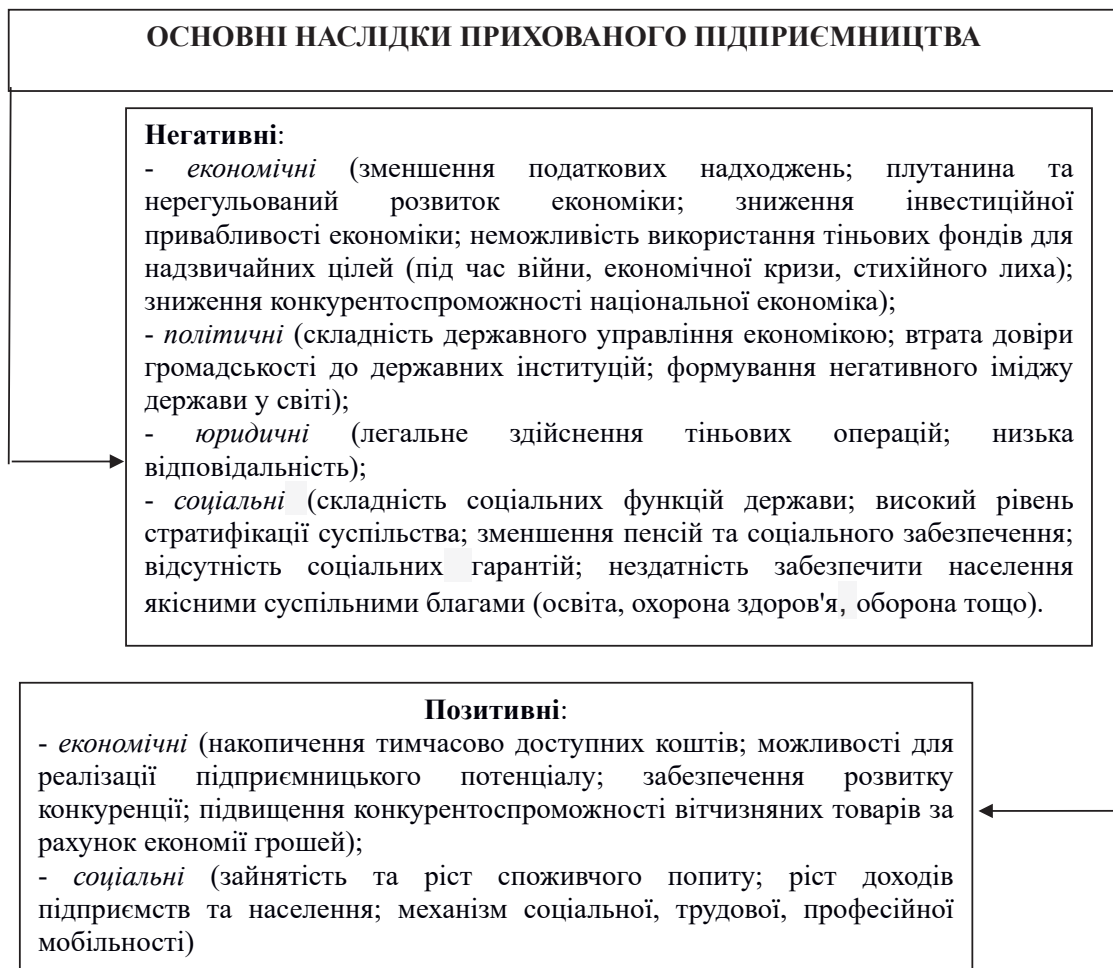

Рис. 3. Основні наслідки прихованого підприємництва

функціонування бізнесу значно перевищує ризики тіньової діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. Теоретичне узагальнення проблеми появи та причин розвитку прихованого підприємництва створює умови для визначення методів зниження його рівня в Україні на сучасному етапі.

Враховуючи, що рівень тіньового сектору в Україні зараз досить високий (понад 30% ВВП), її вплив на розвиток економіки негативний. Тому виявлення основних причин, а також усвідомлення негативних наслідків подальшого розвитку прихованого підприємництва для національної економіки має стати фундаментом трансформації інституційного середовища в країні. Розуміння цих наслідків визначить найбільш перспективні шляхи зниження рівня тіньової економіки та сприятиме використанню позитивних ефектів від прихованого підприємництва для розробки необхідних стимулів функціонування підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Tanzi, V. (1982). The Underground Economy in the United States: Annual Estimates, 1930–80. *Staff Papers (International Monetary Fund)*. Vol. 30, No. 2 (Jun., 1983), pp. 283–305.
2. Feige E. A new perspective on macroeconomic phenomena : the Theory and measurement of the unabsorbed sector in the US economy. *Causes*, 1980. 136 p.
3. Gutmann, P.M. The Subterranean Economy. *Financial Analysis*, 1977. Vol. 1, pp. 33–50.
4. Турчинов О.В. Тіньова економіка: закономірності, механізми функціонування, методи оцінки / НАН України. К., 1995. 199 с.
5. Мочерний С.В. Економічна енциклопедія. У трьох томах. Т. 3. Київ: Видавничий центр «Академія», 2002. 952 с.
6. Варналій З. С. Економічна безпека : навч. посіб. К. : Знання, 2009. 647 с.
7. Скорук О. В. Тіньова економіка : сутність, причини виникнення та шляхи подолання. *Економіка та суспільство*. 2017. №11. С. 127–131. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal>.
8. Цвігун Т.В., Нечипорук О.І. Тінізація економіки: причини та особливості впливу на економічний розвиток Економіка та суспільство. 2018. № 19, С. 251–254. URL: http://economyandsociety.in.ua/journals/19_ukr/37.pdf
9. Nearly Quarter of Ukraine's GDP, or UAH 846 Billion, Is in Shadow – Study of Shadow Economy Finds. Available at: <https://bank.gov.ua/news/all/doslidjennya-tinovoyi-ekonomiki-v-ukrayini--mayje-chvert-vvp--abo-846-mlrd-griven--perebuvaye-v-tini>.
10. Мазур І.І., Шишак А.О. Соціально-економічна природа тіньової економіки та причини її розвитку в підприємстві. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2017. Вип. 1. С. 13–20. URL: https://www.researchgate.net/publication/339617037_socialno-ekonomichna_priroda_tinovo_ekonomiki_ta_pricini_ii_rozvitku_v_pidpriemnictvi.

11. Приступа Т.В., Чайковська М.А. Тіньова економіка та її вплив на соціально-економічний розвиток України. *Приазовський економічний вісник*. 2019. №. 1/12, С. 56–61. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2019/1_12_uk/1_12_2019.pdf.

12. Горденчук М. Тіньова економіка: позитивні та негативні ефекти. *Traektoriâ Nauki = Path of Science*. 2019. Вип. 5. № 3. с. 2001-2007. URL: <https://ideas.repec.org/a/pos/journal/44-3.html>.

13. Подмазко А.М. Эффекты теневой экономики: сравнительный анализ разновекторных последствий. *Економічні інновації*. 2013. Вип. 53. С. 187–198. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecinn_2013_53_22.

REFERENCES:

1. Tanzi, V. (1982) The Underground Economy in the United States: Annual Estimates, 1930–80. *Staff Papers (International Monetary Fund)*. Vol. 30, No. 2 (Jun., 1983), pp. 283–305.
2. Feige, E. (1980) A new perspective on macroeconomic phenomena: the Theory and measurement of the unabsorbed sector in the US economy. *Causes*.
3. Gutmann, P.M. (1977). The Subterranean Economy. *Financial Analysis*, 1, 33–50.
4. Turchynov, A.V. (1995) Tinova ekonomika: teoretychni osnovy doslidzhennia [Shadow Economy: Theoretical Foundations of Research]. Kyiv: ArtEk. (in Ukrainian)
5. Mochernyi, S.V. (2002). Ekonomichna entsyklopediia: u trokh tomakh. T. 3. Kyiv: Vydavnychy tsestr «Akademii». (in Ukrainian)
6. Varnalii, Z.S. (2009). Ekonomichna bezpeka. Kyiv: Znannia. (in Ukrainian)
7. Skoruk, O.V. (2017) Tinova ekonomika: sutnist, prychny vynyknennia ta shliakhy podolannia [Shadow economy: the nature, causes of occurrence and ways to overcome it] *Ekonomika i suspilstvo [Economy and Society]* (electronic journal), no. 11, pp. 127–131. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal>. (access date: 12.01.2020). (in Ukrainian)
8. Tsvihun T.V., Nychporuk O.I. (2018) Tinizatsiia ekonomiky: prychny ta osoblyvosti vplyvu na ekonomichnyi rozvytok [Economic trends: causes and features of influence on economic development] *Ekonomika i suspilstvo [Economy and Society]* (electronic journal), no 19, pp. 251–254. URL: http://economyandsociety.in.ua/journals/19_ukr/37.pdf (access date: 12.01.2020). (in Ukrainian)
9. Nearly Quarter of Ukraine's GDP, or UAH 846 Billion, Is in Shadow – Study of Shadow Economy Finds. Available at: <https://bank.gov.ua/news/all/doslidjennya-tinovoyi-ekonomiki-v-ukrayini--mayje-chvert-vvp--abo-846-mlrd-griven--perebuvaye-v-tini> (access date: 12.01.2020). (in Ukrainian)
10. Mazur, I., Shyshak A. (2017) Sotsialno-ekonomichna pryroda tinovo_ekonomiky ta prychny ii rozvytku v pidpriemnytstvi [Socio-economic nature of shadow economy and causes of its development in entrepreneurship]. URL: https://www.researchgate.net/publication/339617037_socialno-ekonomichna_priroda_tinovo_ekonomiki_ta_pricini_ii_rozvitku_v_pidpriemnictvi (access date: 12.01.2020). (in Ukrainian)

11. Prystupa, T.V, Tchaikovska, M.A. (2019) Tinova ekonomika ta ii vplyv na sotsialno-ekonomichnyi rozvytok Ukrainy [The shadow economy and her influence on the social and economic development of Ukraine] *Pryazovskiy ekonomichnyi visnyk* [Azov Economic Bulletin] (electronic journal), no. 1/12, pp. 56–61. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2019/1_12_uk/1_12_2019.pdf (access date: 13.01.2020). (in Ukrainian)

12. Gordeychuk, M. (2019) Tinova ekonomika: pozytyvni ta nehatyvni efekty [Shadow Economy: Positive

and Negative Effects] *Traektoriâ Nauki = Path of Science* (electronic journal), vol. 5, no 3, pp. 2001–2007. URL: <https://ideas.repec.org/a/pos/journal/44-3.html> (access date: 12.01.2020). (in Ukrainian)

13. Podmazko, A. (2013). Efekty tenevoy ekonomiki: sravnitelnyy analiz raznovektornykh posledstviy [Effects of the shadow economy: a comparative analysis of various consequences]. *Ekonomichni innovatsii*, 53, pp. 187–198. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecinn_2013_53_22 (access date: 12.01.2020). (in Ukrainian)